

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ ԱՍՏԻՃԱՆԱԿԱՐԳՈՒԹՅԱՆ (ՀԻԵՐԱՐԽԻԱՅԻ) ԻՄԱՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Սույն հոդվածում վերլուծվում են իրավունքի համակարգում աստիճանակարգության (հիերարխիայի) իմաստավորման առանձնահատկությունները, քանի որ աստիճանակարգության գաղափարը էական դերակատարում ունի իրավակարգավորումների ոլորտում:

Այս իմաստով՝ իրավական նորմերի աստիճանակարգությունը հաստատում է սոցիալական (հասարակական) հարաբերությունների և սոցիալական նորմերի (այդ թվում իրավական նորմերի) հիերարխիկ բնույթը, որտեղ մարդկանց վարքագիծը համապատասխանում է (պետք է համապատասխանի) այդ նորմերի հիերարխիկ կառուցվածքի պահանջներին:

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ. սոցիալական նորմեր, իրավական նորմեր, հիերարխիա, մարդկանց վարքագիծ, իրավակարգավորում, հիերարխիկ կառուցվածք:

Իրավունքի համակարգում աստիճանակարգության գաղափարը պատմականորեն էական դեր է խաղում հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորումներում: Սոցիալական գոյի հիերարխիայի գաղափարը տարածվում է նաև իրավունքի վրա: Իրավական նորմերի աստիճանակարգությունը հաստատում է սոցիալական հարաբերությունների հիերարխիայի, որտեղ էլ մարդիկ համատեղում են իրենց վարքագիծը միմյանց հետ և գործում որպես մեկ ամբողջություն¹:

Բացի իրավունքի մեջ աշխարհի կառուցման հիերարխիկության հիմնարար

արտացոլումից, իրավունքի և իրավական համակարգի վրա «հիերարխիա» հասկացության տարածումից, մեր կարծիքով, ամենը մեծամասամբ պայմանավորված է տվյալ հասկացության կրոնական իմաստի բաղադրիչով, որը լիարժեք շոշափելի է ցանկացած սոցիալական հիերարխիայում, «արտահայտվում է հասարակական կարգի կազմակերպության ձևով, հենվում է ներգիայի՝ այդ աղբյուրներն արդարացնող դատողությունների կոլեկտիվ համակարգի վրա»²: Հիերարխիկ կառուցված իրավունքի կերպարի ստեղծումը կարելի է դիտարկել որպես առկա իրավակարգի ռացիոնալ սրբացման, մարդկանց և նրանց հանրությունների աչքերում դրան արդարացվածության հաղորդման եղանակներից մեկը: «Հիերարխիան նաև այսօր ընդունվում է որպես ճիշտ դիտարկվող լուծումների հաստատման մեթոդ»³ – նշում են հետազոտողները:

Այդ իսկ պատճառով պատահական չէ, որ տարբեր դարաշրջաններում փիլիսոփաները և իրավաբանները իրավունքի մոդելավորման ժամանակ էական ուշադրություն էին հատկացնում հիերարխիկ սկզբին (Լատ Ցգի կառավարիչի հատկությունների հիերարխիա⁴, Պլատոնի օրենսդրական նպատակների

2 Hierarchy in Natural and Social Sciences. P. 223–224.t

3 Նույն տեղում, էջ 224:

4 Ըստ չինական մտածողների կարծիքի՝ «լավագույն կառավարիչը նա է, ում վերաբերյալ ժողովուրդը գիտի միայն այն, որ վերջինս գոյություն ունի: Փոքր-ինչ վատն են այն կառավարիչները, ում ժողովուրդը սիրում և մեծարում է: Առավել վատն են այն կառավարիչները, որոնցից ժողովուրդը վախենում է: Եվ ամենից վատն են այն կառավարիչները, ում ժողովուրդը ատում է: »

(Տես՝ Добрышевский С.А. История политических и правовых учений: основные классические идеи: учеб. пособие. М.: Норма, 2007. Ը. 30).

1 Stuu՝ Осипов М.Ю. Системы в праве и правовые процессы, М., 2015, с. 4–5

առջև կանգնածների հիերարխիա¹, Գրոցիոսի մարդկային և բնական, աստվածային իրավունքի և այլ միջնադարյան սխոլաստների հիերարխիա² և այլն):

Չնայած նրան, որ պետաիրավական հանրություն հիերարխիկ հիմքերի արտահայտումների բազմանիստությունը նշվում էր հնագույն ժամանակներից և տարբեր ասպեկտներով, սկսած Լուսավորության դարաշրջանից, արևմտյան

իրավագիտության մեջ իրավունքում հիերարխիան, որպես կանոն, հետազոտվում է խիստ տրված անկյան տակ³ որպես իրավունքի ձևերի հիերարխիա և, որպես կանոն, վերլուծական իրավաբանական պոզիտիվիզմով տրված շրջանակներում: Հետաքրքրական է նշել, որ և՛ բնական իրավունքի, և՛ իրավական ռեալիզմի կողմնակիցները, դիմելով իրավունքի հիերարխիկության խնդրայնությանը, իրավական հիերարխիայի քննարկումներում բովանդակային շտկումներ ներառող իրենց դատողություններում, որպես կանոն, օգտվում են վերլուծական պոզիտիվիզմի հասկացությունների ապարատով⁴:

Ենթադրվում է, որ իրերի այդպիսի վիճակը պայմանավորված է ամբողջական համալիր գործոններով:

Ամենից առաջ, հատկապես վերլուծական իրավագիտությունը, սահմանափակելով իրավունքի մեջ հիերարխիայի խնդրայնությունների ասպեկտը տեխնիկական-իրավաբանական հարցերով, կարողացավ իրավունքի հիերարխիայի ձևերում արտահայտել իրավունքի՝ որպես կարգավորված, բացատրվող և կանխատեսվող սոցիալականության արտացոլման համաձայնեցվածության գաղափարը: Եվրոպական մտածելակերպով՝ իրավաբանի համար իրավունքի ձևերի հիերարխիայի պաթոսը միշտ եղել է և կլինի կոորդինատների չհակասող համա-

1 Ինչպես կարծում էր Պլատոնը, գոյություն ունեն «... երկու տեսակի բարիքներ, մեկը՝ մարդկային, մյուսները՝ աստվածային: Փոքր բարիքները նրանք են, որոնց գլխավորում են առողջությունը, հետո գեղեցկությունը, երրորդ տեղում՝ վազքում և մարմնական այլ ներուժը, չորրորդում՝ հարստությունը, սակայն ոչ կույր, այլ աշալուրջ, գիտակվածության ուղեկիցները: Աստվածային բարիքներից առաջինը և գլխավորը գիտակցությունն է: Երկրորդը՝ գիտակցությանը համապատասխանող հոգու առողջ վիճակը: Արիության հետ դրանց միացումից ծագում է երրորդ բարիքը՝ արդարությունը: Չորրորդ բարիքը՝ արիությունը...»: Այս հիերարխիան իր արտացոլումը պետք է ստանա նաև իրավունքի մեջ, այդ իսկ պատճառով փիլիսոփան կոչ էր անում օրենսդիրներին. «Հաստատեք... օրենքներ, որոնք ... ուղղորդում են մեր մտքերը ոչ դեպի հարստություն... իսկ քանի որ գոյություն ունեն երեք առարկաներ՝ հոգի, մարմին և դրամներ, ապա մեր օրենքներում ամենից բարձր պետք է տեղակայեք համապատասխանաբար հոգին, երկրորդ տեղում՝ մարմնի կատարելությունը..., իսկ երրորդում և վերջինում՝ հարստությանը ենթակայումը, քանի որ այն ըստ էության և՛ մարմին, և՛ հոգի է» (Տես՝ Добрышевский С.А. Զվլ. Աշխ. էջ 39): Այլ համարժեք օրինակ՝ Ի. Բենտամը, սահմանելով օրենսդրի նպատակը՝ որպես «հասարակության անդամների առավելագույն երջանկություն», կառուցում էր ըստ նշված նպատակի ձեռքբերման խնդիրների հետևյալ հիերարխիան. 1) անվտանգության ապահովում, 2) գոյության միջոցների ապահովում, 3) հավասարության ձեռքբերում, 4) գոհունակության ձեռքբերում (Նույն տեղում: էջ 175–178):

2 Տես՝ 6 Царьков И.И. Развитие правопонимания в европейской традиции права. СПб.: Юрид. центр Пресс. 2006. С. 53–54. Բ. Կարիլյակը Գրոցիոսի արժանիք համարում է այն, որ բոլորնայն վանականը «համակարգավորել և միմյանց հետ է համապատասխանեցրել տարբեր ծագման տեքստեր՝ բաշխելով դրանք հիերարխիկ կարգով կախված աղբյուրներից» (Кабриная Р. Кодификация. М.: Статус. 2007. С. 43): Ըստ Ա. Մ. Միխայլովի կարծիքի՝ «արդիականության հետազոտողները Գրոցիոսի արժանիքը ամենից առաջ տեսնում են իրավունքի տարբեր աղբյուրների կանոնավոր ուսումնասիրության, դրանց հիերարխիկ համադրության մեջ, ինչի արդյունքում ստացվեց դոկտրինալ սխոլաստիկ ավանդույթի «իրավական համակարգը» (Михайлов А.М. Идея естественного права: история и теория. М.: Юлитинформ, 2010. С. 95):

3 Անիրաժեշտ է իրավական պոզիտիվիզմում սահմանազատել երկու ուղղություններ. 1) իրավական իրականության (սոցիոլոգիական պոզոտիվիզմի) հայեցակարգեր, որոնք «առաջադրում են իրավակիրառության ոլորտում և իրավունքը որպես «այն, ինչը իրականում կատարում են դատավորները» սահմանող «իրական» սոցիալական հարաբերությունների ուսումնասիրության խնդիրները և 2) վերլուծական պոզոտիվիզմի դոկտրինան, որը կողմնորոշված է «իրավական լեզվի, իրավական տեքստերի» ուսումնասիրությանը: Այստեղ իրավունքը հանդիսանում է «որոշակի կարգին համապատասխան ընդունված կանոններ»:

4 Pound R. Hierarchy of Sources and Forms in different systems of law// Tulane law review. №4 P. 467–477 Lundmark, T. Charting thr Didide between Common and Civil law. NY: Oxford University Press 2012 P. 310–312.

կարգի ստեղծման մեջ, որը հնարավորություն կտա իրավական տեքստերի կոնգլումերատի հետևում տեսնել վարքագծի մոդելների և նմուշների ռացիոնալ կառուցված համակարգ: Նման համակարգը հենարան կհանդիսանա ցանկացած իրավաբանական գործունեության մեջ, լինի դա իրավաստեղծ, անհատականացված որոշումների ներածում, իրավական նյութի հետազոտություն և համակարգավորում կամ քաղաքացիներին՝ իրենց վարքագծի իրավաչափության վերաբերյալ խորհրդատվություն:

Հավանաբար, հատկապես իրավունքի ձևում ներդաշնակության և հիերարխիկության միջև կապը առավել հեշտությամբ է բացահայտվում: Այդ իսկ պատճառով իրավունքի ձևի հիերարխիկ կառուցվածքի գաղափարը իրավաբանին տրամադրում է հոգեբանական հարմարավետության բացառիկ զգացողություն, որը հենված է նրա բացատրություններում անհամաձայնությունների բացակայության հավատքին, ինչ կարելի է կամ արգելված է իրականացնել ըստ իրավունքի:

Ամենայն հավանականությամբ այս երևույթի արմատները անհրաժեշտ է որոնել եվրոպացիների մտածողության առանձնահատկություններում: Ըստ հետազոտողների կարծիքի, ըստ որի «սովորական կանոնի բացատրությունը պետք է լինի մեկը, և եթե ինչ-որ բանի տրվում է երկու, երեք, տասը բացատրություն, ապա մտածողության եվրոպական եղանակը միանգամից որոնում է վերիֆիկացման գործընթացներ, որոնք հնարավորություն են ընձեռում այս կամ այն հեղինակությանը դիմելու մեթոդով... պարզաբանել, այդ երկու, երեք, տասը բացատրություններից որն է ճշմարիտ: Հասկացությունների նկատմամբ անհանդուրժողականությունը եվրոպական մտածողության շարժիչ ուժերից, որը ստիպում է վերջինիս անընդհատ որոնել նոր ներդաշնակ մեկնաբանություններ, միևնույն ժամանակ եվրոպա-

կան հոգեբանական դրույթների էական գծերից մեկը, որը չունի նմանություն այլ մշակույթներում»:

Կարելի է ասել, որ նոր ժամանակների վերլուծական իրավագիտությունը առավել ընդհանուր սկզբունքների ստացման ուղիով ընդունել և որոշակի աստիճանով կատարելագործել է հակասությունների չեզոքացման միջնադարյան սխոլաստիկ եղանակը և փորձել առավել հետևողական այն մարմնավորել իրավական հիերարխիայի հետ կապված իր տեսական և դոգմատիկ կառույցներում:

Մյուս կողմից՝ աշխարհիկ կառավարչի և քաղաքական իշխանության հավակնություններ ունեցող հռոմեական-կաթոլիկ եկեղեցու միջև բարդ, գրեթե հակասական փոխհարաբերությունները, որը բնորոշ է միջնադարյան Արևմտյան Եվրոպայի համար, հանդիսացան իրավաբանության բաժանման գաղափարի վերաիմաստավորման խթան²: Որպես

1 Царьков И.И. О правовых принципах в средневековой юриспруденции. Правоведение 2003, №2 С.197–207

2 «VII դարից Արևմտյան Եվրոպայում տարածում ստացավ թագավորների օժան արարողությունը, որի էությունն այն է, որ եկեղեցին ընդունում էր տվյալ անձին իր համայնք, սակայն դա չէր նշանակում, որ եկեղեցին թագավորին օժան արարողությամբ օժտում էր իշխանական իրավունքով... եկեղեցին պատասխանատվություն էր ստանձնում թագավորի գործողությունների համար՝ պատասխանելով նրա փոխարեն Աստծո դատարանի առջև: Եկեղեցին օժանը նոր թագավորին տրամադրում էր ապահովագրություն (ֆրանս. «Polls»՝ ապահովագրություն), նրա ապագա գործողությունների որոշակիության ապահովածություն»: Այսպիսով՝ եկեղեցին չէր հավակնում նրան, որ հանդիսանա աշխարհում իշխանության միակ աղբյուր: Թագավորը՝ նմանատիպ իշխանությունը լիազորված անձ է, ինչպես եկեղեցին, միայն թագավորական իշխանության իրավադատությունից պետք է առանձնացվեր այն հարցերի լուծման իրավունքը, որոնք կապված էին սահմանային բարոյական իրավիճակների սահմանման հետ: Դրա հիման վրա միջնադարյան իրավական միտքը մշակել է իրավադատության սահմանափակման գաղափարը... Քաղաքական-իրավական մտքի պատմության մեջ առաջին անգամ ձևավորվեց պատկերացում, որ մեկ տարածքի սահմաններում կարող են գոյություն ունենալ միմյանցից անկախ երկու իրավաբանական ատյաններ, որոնցից յուրաքանչյուրն օժտված է կանոնակարգերի (օրենքների) հրատարակման իրավունքով (նույն տեղում՝ էջ 200):

արդյունք, արևմտյան երկրների իրավակարգում տարբեր հանրային քաղաքական մարմինների սեփական իրավաստեղծ իրավասությունների հետ կապված՝ իրավունքի ֆորմալ աղբյուրների տեսակների բազմազանության, այդ աղբյուրների ազդեցության ոլորտների փոխադարձ հավելման իրավիճակում քաղաքական-իրավական միտքը վաղ թե ուշ պետք է դիմեր իրավունքի այս կամ այն աղբյուրի գլխավորության գաղափարի խնդրայնությանը: Մեր կարծիքով՝ իրականում հիերարխիայի՝ ըստ իր արտաքին ձևի առումով ուսումնասիրությանը եվրոպական քաղաքական-իրավական մտքի ուղղման գլխավոր պայման, ամենայն հավանականությամբ, հանդիսացավ մայրցամաքային եվրոպայի պետական տարբեր մարմինների մոտ սեփական իրավաստեղծ իրավասությունների ձևավորումը:

Պարադոքսալ է, սակայն, մայրցամաքային եվրոպայի պետություններում իրավունքի աղբյուրների հիերարխիկ հարաբերակցության ևս մեկ գաղափարի ծագման կարևոր գործոն անհրաժեշտ է ընդունել քաղաքականապես կազմակերպված հասարակության, ինչպես նաև քաղաքականապես կազմակերպված հասարակության սոցիալական կարգավորման մեջ որպես բարձրագույն հանրային իշխանության կրիչ գերիշխանի (այդ թվում ժողովրդի) հայեցակարգը: Դրանով իսկ պայմանավորվում է պետությունից բխող իրավական նորմերի հիերարխիկ առաջնության հաստատումը՝ համընդհանրությանը հավակնող մնացյալ բոլոր սոցիալական նորմերի նկատմամբ: Պարզ, պետությունից բխող իրավունքը, հենվելով հիերարխիկության գաղափարին, հռչակել և հիմնավորել է իր առաջնությունը քաղաքային, եկեղեցական և այլ կանոնների նկատմամբ, որոնք ևս հավակնում են նրան, որպեսզի կարգավորեն մարդկանց վարքագիծը:

Էական դեր խաղացել է նաև «Լու-

սավորության» ոգուն բնորոշ ռացիոնալիզմը, որը ենթադրում է սոցիալական կառուցվածքի օրինաչափությունների մարդկային գիտակցությամբ իմացությանը հենված հասարակության որպես «մեզամեքենա» վերակառուցման հնարավորությունը, վերջինումս նորմատիվ կարգավորումներում գլխավոր դերը (որպես սոցիալական ինժեներիայի ձև) հատկացվում է ընդհանուր և անհատական իրավական ակտերի ձևում մարմնավորված, գերիշխանի ռացիոնալ և կարգավորված հրամաններում արտահայտված իրավունքին, ամենայն հավանականությամբ, նաև արքայուհիզմի երկրներում օրինակարգված աշխատանքների աճը¹:

Այսպիսով՝ որպես «մտածողության աճի» «լուսավորության ոգուն», վերլուծական պոզիտիվիզմի որպես իրավական տեսությանը, հասարակական կյանքի իրավական երկարատև կարգավորմանը հավակնող կենտրոնացված ազգային պետությունների որպես սոցմշակույթային երևույթի և տարբեր պետական մարմինների իրավաստեղծ լիազորությունների դիֆերենցիայի ծագմանը պարտական ենք նրանով, որ իրավունքում հիերարխիայի խնդիրների հետազոտության տեսանկյունները մայրցամաքային իրավական ավանդույթներում տեղաշարժել են իրավունքի արտաքին ձևերի կողմ և, անհրաժեշտ է նշել, որ վերջինս գերակայում է մինչ այսօր²:

Վիճելի է իրավունքի հիերարխիկ կառուցման վերաբերյալ հարցը: Ինչպես կարծում է Ժ. Լ. Բերժեղը, «ըստ

1 Кабрияк Р. Классификации. С. 129-139. Ռ. Կարիյակը ընդգծում է, որ «սոցիալական պահանջի և քաղաքական կամքի կոնֆլիկտը անհրաժեշտ է ցանկացած օրինակարգման ծագման համար» (Նույն տեղում էջ 139):

2 Իրավունքում հիերարխիայի հասկացության տվյալ թեզի հաստատումը դիտարկել աշխատանքներում. Мицайко М. Иерархия в праве. С. 53-71. Толстик В. А. Иерархия источников российского права; Зивс Л. С. Источники права. М.: Наука 1981

ամենայնի, չնայած տարբեր իրավական համակարգերի կառուցվածքների բազմազանության, միշտ գոյություն ունի դրանցում առկա կանոնների հիերարխիա»¹: Ռ. Պաունդը սահմանափակում է հիերարխիկ կառուցված իրավական համակարգերի ցանկը՝ կախված հասարակության, պետության և իրավունքի զարգացման մակարդակից, ըստ նրա կարծիքի՝ իրավունքի մեջ հիերարխիան «ենթադրում է սոցիալական և տնտեսական համակարգերի զարգացում, ինչպես նաև դրանց համապատասխանող, ըստ իրավակիրառական և իրավաստեղծ գործունեության, հստակ սահմանված իրավասություններով կազմակերպված դատական և վարչական հիերարխիայով իրավական կարգ և բացի դրանից՝ իրավական ոլորտում որակավորված մասնագետների առկայություն»²:

» Տ. Լունդարկը առավել նեղացնում է հիերարխիայի հայեցակարգերի կիրառության ոլորտները՝ պատասխանելով, որ իրավունքի աղբյուրների որպես տրամաբանական կառուցված համակարգի վերաբերյալ պատկերացումները առավել լիարժեք և հաջորդական բացահայտվում է գերմանական իրավագիտության մեջ, իսկ, օրինակ՝ ԱՄՆ, Շվեդիայի, Անգլիայի և Ուելսի իրավական համակարգերի համար հիերարխիայի գաղափարը այդքան նշանակալից չէ³: Մեր կարծիքով՝ նախ՝ «իրավունքի աղբյուրների առավել հստակ հիերարխիա առկա է առավել կենտրոնացված իրավական համակարգերում, երկրորդ՝ այն առկա է համակարգերում, որոնք համոզված են, որ իրավունքը ոչ թե օբյեկտիվ գոյություն ունի, այլ հաստատվում է մարդկանց կողմից. հատկապես այս

դեպքում է ծագում աղբյուրների խիստ հիերարխիայով իրավական համակարգի՝ ըստ նախապես կազմված պլանի ստեղծելու ձգտումներ: Ըստ էության՝ նման պատկերացումները հաղթանակեցին բուրժուական հեղափոխության դարաշրջանում մայրցամաքային իրավակարգերում: Անգլիայում գործնական և գործիքակազմային մտածող դատավորները պաշտպանեցին իրավունքի իրենց ընկալումները, որոնք մոտ են ոչ թե ռացիոնալիզմի, այլ սենսուալիզմի գաղափարներին հենված բնական-իրավականին, որոնց շնորհիվ ձևավորվեց «դատական իրավունքը» կամ «նախադեպային իրավունքը»:

Վերջնական արդյունքում, տրամաբանական է, որ հատկապես գերմանական վերլուծական պոզիտիվիզմը ծնեց իրավունքի արտաքին ձևերի հիերարխիայի դասական տեսությունը (Ա. Մարկելի աստիճանների տեսություն, որը հետագայում զարգացվեց Հ. Քելզենի «իրավունքի մաքուր տեսության» մեջ)⁴:

Ըստ մեր կարծիքի՝ Հ. Քելզենի իրավունքում հիերարխիայի վերաբերյալ ուսմունքի հիմնական թեզի որակով կարելի է բերել հետևյալ գաղափարը. «Իրավունքի նորմերը, որոնց իրականության հիմնական հիմք հանդիսանում է ... հիմնական նորը, իրենցից ներկայացնում են ոչ թե միմյանց մոտ գտնվող իրավական նորմերի համալիր, այլ վերև և ներքև տեղակայված նորմերի հիերարխիկ կառուցվածք»⁵:

Ըստ Հ. Քելզենի կարծիքի՝ այլ նորմի ստեղծումը կարգավորող նորմի և վերջինիս միջև հարաբերությունները կարող են ներկայացվել որպես ստորա-

1 Бержель Ж. Л. Общая теория права. М.: Нота Бене. 2000 С. 160.

2 Pound R. Hierarchy of Sources and Forms in Different Systems of Law// Tulane law review. Vol. VII №4 P. 469.

3 Lundmark T. Charting the divide between Common Civil Law. NY: Oxford University Press. 2012. P. 310–312, 315–341.

4 Маркель А. Юридическая энциклопедия. СПб, 1902 С. 15–20, 37–43, 95–103 идр. Kelsen H. The pure theory of law and analytic jurisprudence // Harvard law review, 1941. Vol. 55. P. 44–70. Kelsen H. On the theory of interpretation // Legal Studies 1990. Vol. 10 №2 P. 127–135. Чистое учение о праве Ганса Кельзена: сб. Переводов. Вып. 2 М. 1988 С 67–93.

5 Кельзен Г. Նշվ. Աշխ. էջ 68–69:

դասման հարաբերություններ¹: Մինևույն ժամանակ այն նորմը, որը կանխորոշում է այլ նորմայի ստեղծումը, զբաղեցնում է առավել բարձր դիրք, իսկ տվյալ կարգադրագրերի հիման վրա ստեղծված նորմը՝ առավել ցածր: Իրավակարգը հանդիսանում է նորմերի տարբեր աստիճանների հիերարխիա, ընդհանուր և անհատական նորմերի համակարգ, որոնք միմյանց հետ կապված են ըստ այն սկզբունքի, որ իրավունքը կարգավորում է իր սեփական օբյեկտը և տվյալ կարգի յուրաքանչյուր նորմը ստեղծված է ըստ որևէ այլ նորմի, իսկ վերջին նորմը՝ ըստ հիմնական նորմի կարգադրագրերի, ինչն էլ ապահովում է նորմերի այս համակարգերի և այս իրավական կարգի միասնությունը: »

Իրավակարգի իրականության հիմնավորման որակով Հ. Քելզենը կիրառում է հետևողականություն, որում «նվազագույն նախադրյալ ձևավորում է հիմնական նորմը պարունակող անհրաժեշտության վերաբերյալ դատողությունները. «Պետք է վարվի փաստացի հաստատված և գործող սահմանադրությանը համապատասխան», մեծ նախադրյալը ձևավորում է որոշակի փաստ հաստատող գոյի վերաբերյալ դատողությունները. «Սահմանադրությունը փաստացի հաստատվել է, և այն գործում է (այսինքն՝ դրան համապատասխանությամբ հաստատվող նոր մեծերը հիմնականում ընդունվում և պահպանվում են), իսկ եզրակացության որակով հանդես է գալիս անհրաժեշտության վերաբերյալ դատողությունը. «Պետք է վարվի իրավակարգին համապատասխան (այսինքն՝ իրավակարգը իրական է)»²: Նույն սխեման տարածվում է իրավունքի կոնկրետ իրավական նորմի իրականության հիմնավորման վրա:

Ըստ Հ. Քելզենի՝ «մեկ նորմի իրա-

կանության հիմք կարող է հանդիսանալ միայն մյուս նորմի իրականությունը: Նորմը, որը իրենից ներկայացնում է այլ նորմի իրական լինելու հիմք, կերպարանային անվանում են «բարձրագույն» (այսինքն՝ «առավել բարձր») նորմ մյուս նորմի նկատմամբ, որին անվանում են «ստորին»³: Իրավունքի հիերարխիկ կազմության մեջ «եթե ստորին նորմը համարվում է իրական, ապա այն պետք է համարվի վերին նորմի հետ համապատասխանող»⁴:

Նորմերի ամբողջ հիերարխիկ համախմբի իրականության հիմքի որակով, այսինքն՝ «նրա վերաբերյալ հարցի պատասխանը, ինչու տվյալ իրավակարգի նորմերը պետք է պահպանվեն և կիրառվեն» Հ. Քելզենը նշում է հիմնական հաստատող նորմայի առկայությանը համաձայն «պետք է վարվեն փաստացի հաստատված, հիմնականում և ամբողջովին գործող սահմանադրությունը, իսկ նշանակում է, այս սահմանադրությանը համաձայն փաստացի հաստատված, հիմնականում և ամբողջովին»⁵:

Այսպիսով՝ իրավունքի մեջ հիերարխիայի վերաբերյալ ընդհանուր պատկերացումների հունով, ուշադրություն պետք է դարձվի իրավունքի հիերարխիայի ընդհանուր տեսական բնութագրությանը, հատկապես իրավունքի աղբյուրների ենթահամակարգի՝ նորմատիվ իրավական ակտերի հիերարխիկ կառուցվածքին, քանի որ վերջինս էական դերակատարում ունի իրավակարգավորումների ոլորտում:

3 Նույն տեղում:

4 Чистое учение о праве Ганса Кельзена: сб. переводов. Вып. 2. М 1988 С86

5 Նույն տեղում՝ էջ 162:

1 Kelsen H. On the theory of interpretation // Legal Studies 1990 Vol. 10 №2 էջ 127-128

2 Kelsen H. Նշվ. Աշխ. էջ 130-131

ОСОБЕННОСТИ ОСМЫСЛЕНИЯ ИЕРАРХИИ В СИСТЕМЕ ПРАВА

ДАВИД АКОПЯН

НАН РА, Институт философии, социологии и права, аспирант

В настоящей статье анализируются особенности осмысления иерархии в системе права, поскольку идея иерархии играет важную роль в сфере праворегулирования. В этом смысле иерархия правовых норм свидетельствует о иерархическом характере социальных (общественных) отношений и социальных норм (в том числе правовых норм), в которых поведение людей соответствует (должно соответствовать) требованиям иерархической структуры этих норм.

PECULIARITIES OF COMPREHENSION OF THE HIERARCHY IN LAW SYSTEM

DAVID HAKOBYAN

National Academy of Sciences, Institute of Philosophy, Sociology and Law, Postgraduate

This article analyzes the characteristics of the comprehension of the hierarchy in the legal system, since the idea of hierarchy is important in the field of legal regulation. In this sense, the hierarchy of legal norms indicates the hierarchical nature of the social (public) relations and social norms (including legal norms), where people's behavior corresponds (must correspond) to the requirements of the hierarchical structure of these norms.